

U.T. XIV. 1992-1993. Págs. 203-210.

CONTACTE DE LLENGÜES EN ELS FULLS DE CANÇONS NADALENQUES DEL SEGLE XIX

Carme Oriol

Universitat Rovira i Virgili

La tradició de cantar cançons per celebrar el naixement de Jesús, tant en els oficis litúrgics com en les celebracions que les famílies realitzaven davant del pessebre, ha fet possible que hagin perviscut fins avui un bon nombre de cançons nadalenques, que es conserven en manuscrits dels segles XV, XVI i XVIII i en fulls solts, opuscles i cançoners tant de tradició oral com de divulgació dels segles XIX i XX.

Durant el segle XIX, el mitjà més habitual per difondre els textos de les cançons nadalenques era el full solt. El full solt té unes característiques que el fan inconfusible. Tipogràficament, és d'aparença molt semblant a la del "goig". Presenta una capçalera amb un títol i un gravat que fan referència al tema del Naixement. Sota la capçalera, hi figuren, generalment, d'una fins a sis nadales que poden ser totes en català, unes en català i d'altres en castellà o bé totes en castellà. Finalment, tot el conjunt, capçalera i text de les nadales, es troba envoltat, en alguns casos, per una orla com la que porten els fulls dels goigs.

La impressió de nadales en fulls solts responia a la necessitat de recordar el repertori nadalenc que es cantava a les esglésies durant les festes de Nadal. Capmany, en el seu *Cançoner Popular*, fa referència al context en què es divulgaven aquests fulls solts quan diu "es venien en iglésies i ermites" i la seva utilitat era "facilitar la tasca als qui cantaven a cor".

Els fulls solts també servien per recordar les cançons de Nadal que es cantaven davant dels pessebres. Sobre el costum de cantar cançons en les vetllades que les famílies realitzaven davant del pessebre, el mateix Capmany s'hi refereix quan, en nota a la nadala "La Vetlla dels Pastors", escriu: "L'hem sentida cantar també a Barcelona en les festes casolanes que desde Nadal a la Candelera celebren algunes famílies que en aquesta ciutat fan pessebre, costum que actualment va desapareixent".

La configuració que presenten els fulls solts així com l'anàlisi dels textos que contenen aquests rudimentaris cançoners nadalencs permeten d'obtenir dades sobre el contacte entre la llengua catalana i la llengua castellana durant el segle XIX.

Per poder donar una idea quantitativa de la presència de les dues llengües durant aquest període, s'han pres en consideració un total de 147 fulls que contenen cançons nadalencs i que es conserven als fons bibliogràfics de dues biblioteques de Barcelona: L'Arxiu Històric Municipal i la Biblioteca de Catalunya.

Del total de fulls nadalencs que es conserven a les biblioteques esmentades, 101 presenten nadales catalanes, 26 contenen nadales castellanes i 20 inclouen nadales catalanes i castellanes.

El primer full datat és de 1802, és imprès a Barcelona i porta per títol *Letrillas misticas para cantarse en las fiestas de la Natividad del Señor*. Tot i presentar el títol en llengua castellana, les dues nadales que conté són catalanes.

Les dues nadales que conté el full, que comencen amb els versos "Pastors ab contento" i "Pues abuy, á mitja nit", respectivament, presenten un lèxic, en part, castellanitzat. Hi apareixen mots com "contento", "pues" o "parabien" i verbs com "vamos" o "logrem".

La presència de lèxic castellanitzat és una característica que presenten la major part de les cançons nadalencs catalanes que es troben impreses en fulls solts. L'única diferència està en el diferent grau de castellanització que s'observa entre elles.

El full que porta per títol *Cansó del Naixement de Nostre Senyor Jesu-Christ*, imprès a Vic l'any 1845, conté una única cançó i presenta un lèxic

més castellanitzat que el de les cançons contingudes al full anterior. Al costat de mots com "mandato", "apego" i "desde luego" hi apareixen les formes verbals "lograrem", "desatinan", "olvidan" o "encuentran".

Ara bé, el text amb un grau més accentuat de castellanització, pel que fa al lèxic, el presenta la versió de la nadala "El rabadà" que es troba, al costat de dues nades catalanes més, al full que porta per títol *Cançons pastorils pera cantarse la Nit de Nadal*, imprès el 1843 a Manresa. La nadala, de to intencionadament còmic, comença amb el vers "A Betlém men vull aná" i continua amb el seguit de versos que caracteritzen aquesta nadala prou coneguda. Però, cap a la meitat de la composició hi apareixen uns versos que diuen:

Si no ho creus en catalá,

ja to diré en castellá.

-Aixo si, pla.

A partir d'aquest moment la nadala presenta un reguitzell de versos que combinen mots castellans, mots catalans i mots catalans adaptats (que en castellà no volen dir res), amb una intenció clarament burlesca. El fragment final de la cançó, que es transcriu a continuació, reflecteix aquest aspecte que s'acaba de comentar:

Ay Niño, yo te aduero,

y te amo ab todo el cuero.

-Perque ets lo meu lucero.

(...)

Los Pastors ab gran contento

adueran el Nacimiento.

-Y jo fas el cumplimiento.

Y aqui tienes pany y clau

dels nostres cors ja que us plau.

-Y ab aquesta à Deu siau

La nadala es divulga, amb el mateix text castellanitzat, en posteriors edicions del full (que conté les mateixes nadales, si bé no el mateix títol, gravat i peu d'impremta) a Tarragona, Vic, Manresa i Barcelona. La darrera edició que es conserva del full amb el contingut esmentat és la que es realitza l'any 1897 a Manresa.

Hi ha, per tant, constància de l'edició de fulls que contenen nadales catalanes des de 1802 fins a 1897, és a dir, durant pràcticament tot el segle XIX. I s'ha de veure com una característica d'aquests fulls la presència de lèxic castellanitzat en els textos que contenen. Mots com "alborotar", "reparo", "arboledas", "primor" (amb el significat de "finor") o "presurós" en són alguns exemples que s'afegeixen a la llista abans esmentada.

Pel que fa als fulls que contenen nadales castelleses, el primer que es troba datat és de 1853. Porta per títol *Gozos al nacimiento del Niño Jesús*, és imprès a Manresa i conté dues nadales que comencen amb els versos "Ya que nació el Sumo bien" i "Una tropa de Pastores, respectivament.

El llenguatge que presenten els textos és correcte i no s'hi observen interferències lèxiques amb la llengua catalana. Unicament, en algun cas, s'observa la presència de grafies que resulten incorrectes en ortografia castellana, com succeeix en els mots "megilla" i "marxitas". Una característica que presenta la primera de les nadales és que, en alguns dels fulls que la contenen, el nom de Josep està escrit en català (en algun full, però, es tradueix pel castellà José).

Hi ha altres fulls que contenen nadales castelleses i que presenten una data més tardana, de forma que el darrer dels fulls datats és de 1878. La característica que presenten tots aquests fulls és que el títol sempre és en castellà. El lèxic que presenten les nadales castelleses és de les mateixes característiques assenyalades en l'exemple anterior. No hi ha catalanismes, tot i que l'ortografia incorrecta que presenten alguns mots pot atribuir-se a

interferències amb la llengua catalana. Es el cas de mots com "biscochos", "surron" o "salsicha".

Els fulls que contenen nadales catalanes i castellanes es troben en menor nombre i la seva datació va des de 1826 fins a 1871. El primer full datat porta per títol *Cansons de Nadal per cantarse en la Nativitat de Nostre Senyor Jesuchrist*, és imprès a Vic i conté dues nadales en català i quatre en castellà. Amb el mateix títol, però amb diferent gravat i estampa d'impremta, se'n coneixen diverses edicions fetes a Vic, Manresa i Olot. El darrer full, imprès l'any 1871, porta per títol *Cansons pastorils per cantar en la Nit de Nadal* i conté dues nadales, una en català i una altra en castellà.

La característica d'aquests fulls bilingües és que el títol del full pot ser en català o en castellà (encara que predomina l'ús de la llengua catalana) i que els textos de les cançons corresponen a nadales diferents (no es tracta, per tant, del fet que una mateixa nadala es trobi escrita en una llengua i que al costat hi figuri la mateixa nadala traduïda).

En aquest sentit, el full solt que conté nadales catalanes i castellanes en proporció numèrica diversa seguiria la tradició d'alguns dels manuscrits que es conserven del segle XVIII, sempre pel que fa a la llengua utilitzada per formar el repertori de cançons. Els manuscrits 49, 52, 57, 63, 65 i 78 de la Biblioteca de Catalunya contenen nadales catalanes i nadales castellanes, amb una proporció major, gairebé en tots els casos, a favor de la presència de nadales castellanes.

Les nadales catalanes, tant si formen part de fulls monolingües com de fulls bilingües, acusen la pressió de la llengua castellana, que afecta part del lèxic de les cançons. En canvi, en les nadales castellanes no s'observa cap contaminació d'aquest tipus.

S'ha d'assenyalar, però, que moltes nadales catalanes presenten un lèxic específic, referit als motius propis de les celebracions nadalenques, que és molt ric.

En aquest sentit destaca la nadala "El cant dels ocells", en què el lèxic referent als noms dels ocells és ben extens, o la nadala que porta per títol "Vuy

que contam vint y cinch de Desembre", en la qual els presents que ofereixen a Jesús la pastora, la pescadora, la pagesa, la sastressa, la fustera, la donzella o l'adroguera constitueixen una dilatada llista de lèxic especialitzat. Les dues estrofes de la cançó, que es transcriuen a continuació, en són una mostra.

¿Qué li darás tú, felís pescadora,
Qué li darás al teu Rey tan petit?
Jo li dar é esturions y sabogas,
Congras, llampreas y bons llagostins;
Neros, llenguados, llissals y moxarras,
De las que pesca en la mar mon marit.

¿Qué li darás tú, garbosa pagesa,
Qué li darás per regalo complit?
Jo li daré un parell de pollastres,
Capons, gallinas y tudons rostits;
Anechs, galls d'India, coloms y becadás
Per calentarli la fredor del pit.

Cap al darrer terç del segle XIX, algunes nades d'autor erudit passen a engrandir el repertori nadalenc que s'havia anat divulgant fins aleshores. Concretament, Verdager publica cançons de Nadal i utilitza el mitjà dels fulls solts per afavorir millor la seva divulgació. Del 1871 és el full titulat *Novas cansons de Nadal* imprès a Vic. El full conté les nades "Lo tam-pa-tan-tam" i "La cansó del rossinyol", originals de Verdager, però que en aquest full apareixen divulgades de forma anònima.

Les nades de Verdager, a més del mitjà de difusió utilitzat, tenen un altre element que ha de facilitar la seva popularització: indiquen la tonada amb què han de ser cantades, "Lo tam-pa-tan-tam" i "A la torra xica, á la torra gran", respectivament. D'aquesta manera, Verdager adopta la forma amb què

alguns fulls suplien la no inclusió de notació musical de les cançons, que consistia a indicar-ne únicament la tonada, referida sempre a la d'alguna cançó molt popular de l'època. Amb el mateix contingut que el full esmentat se'n conserven d'altres editats a Vic, Manresa i Barcelona, dels quals només un dels editats a Vic porta la data, que correspon a 1889.

La presència de les nades de Verdaguer als fulls solts de l'època suposa la incorporació al repertori nadalenc d'uns textos que tenen una qualitat lingüística considerable i contrasten, així, amb la llengua que presenten molts dels textos tradicionals.

Sobre l'opinió que alguns folkloristes tenien respecte de la llengua utilitzada en les composicions nadalenques divulgades en els repertoris de caire popular, és interessant de destacar la que formula Serra i Boldú al llibre *Fiestas y Tradiciones populares en Cataluña*. Després de descriure el context en què es canten les nades (davant del pessebre i durant la missa del gall) diu: "No todas son de buen gusto, pero han corrido por ahí, mezcladas: La gitana, El sereno, El diciembre congelat, La pastora, El cant dels ocells y tantas otras, hasta que Verdaguer ennobleció el repertorio de estos cantos de Navidad."

Algunes de les nades creades per Verdaguer van assolir una gran popularitat, fins al punt que van passar a formar part del repertori nadalenc al costat d'altres nades considerades tradicionals. Això és el que succeeix amb "La cansó del rossinyol" que forma part del full titulat *Cansons catalanas per las festas de Nadal*.

Sobre la popularitat assolida per algunes nades de Verdaguer, Serra i Boldú, referint-se a "La cançó del rossinyol", comenta que "formando parte de los libritos populares o estampado a guisa de gozos, integra todas las antologías populares y se canta en todos los templos de Cataluña, no menos que

aquella celeberrima *Cançó de bressol* que dice: Mentre Maria bressava i vestia (...)." *Cançó de bressol* de Maria de bressol.

El mateix Serra i Boldú, en nota a la nadala titulada "Canso de la Verge" del llibre *Culte popular a la Mare de Déu*, escriu "encara n'hi há un'altra que ho es mes de popular per tots los indrets de la nostra terra y es la de Mossen Jacinto Verdaguer que porta per títol Lo noy de la mare, (cansó de bressol) que's canta molt y quasibé s'ha cantat en totes les iglesies de Catalunya. (...) Hi han llibrets de Cansons de Nadal, que la portan sense'l nom del seu autor, al costat de moltes de anónimes."

Per tant, d'acord amb el material consultat, s'observa que hi ha un contacte entre la llengua catalana i la llengua castellana en la divulgació de les cançons nadalenques a través de fulls solts durant el segle XIX. Els textos impresos en català contenen alguns castellanismes, pel que fa al lèxic, mentre que els textos castellans no acusen la presència de mots catalans.

En els textos castellans s'observa, tanmateix, alguna grafia mal emprada que pot ser deguda a la influència de la llengua catalana.

Cal destacar, per la seva importància, les nades de Verdaguer, que suposen la incorporació al repertori nadalenc de textos no castellanitzats, i que, si bé en nombre suposen una aportació molt reduïda al conjunt de les nades catalanes, la seva provada popularitat compensa en bona part aquesta limitació.

També és de notar el fet que els cançoners que inclouen nades catalanes i castellanes no presenten una mateixa nadala traduïda sinó que els textos són diferents. Finalment, s'ha de considerar, també, la distribució geogràfica dels fulls solts nadalencs consultats, que palesen la seva difusió per diferents comarques del Principat de Catalunya.